

Egy rendhagyó gondolkodó

WALTER BENJAMIN: ESZTÉTIKAI TANULMÁNYOK, SKOLSKA A KNJIGA, ZÁGRAB, 1986

Walter Benjamin sajátos gondolatvilága és ebből eredő egyéni gondolkodásmódja gondolkodásunk kategorizáló jellege miatt számunkra nehezen követhető. Az irodalmi kritikától kezdve foglalkozott még szociológiával, költészettel, fordítással, kabalával, hasissal, filozófiával... Egyforma hévvel kutatta a fénykép eredetét és például az előképek megjelenését a párizsi divatházak kirakatában vagy Kant filozófiájának (amely, Walter Benjamin szerint, a jövő filozófiájának forrása) ontológiai kritikáját.

Olyan szerzőről van szó, akinek az összegyűjtött műveit a németek csak most, fél évszázad elmúltával adják ki. Nálunk is réskán fordították műveit, még inkább került sor műveinek megfelelő tolmácsolására. Az utóbbi időben középpontba Danko Grlić és Viktor Zmegac írásainak és közreműködéseinek köszönhetően az utóbbi időben nálunk komolyan foglalkoznak Walter Benjaminnal, akit például Heinz Petzold a „neomarxista esztétika” négy legjelentősebb teoretikusa közé sorol.

Ennek az érdeklődésnek az eredménye a zágrábi Skolska knjiga kiadóban megjelent Benjamin-kötet, amelyben Viktor Zmegac kiváló bevezetője mellett a szerző hét szövegét találhatjuk. Hejlet kapott benne a Baudelaire-esszé és a Zentralpark aforizmasorozatának Baudelaire-re vonatkozó részletei, továbbá A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában, amely legtöbb értelmezője szerint Benjamin központi műve, és amelyre mindazok támaszkodnak, akik Benjaminról a hagyományos művészeti halálára vonatkozó alapgondolatát szeretnék igazolni. Itt van még a A fénykép rövid története. A repény válsága. Az epikus színház és a Nyikolaj Leszkovról írt, az ebeszélő című műve, amelyben érdekes elméletet fejt ki az ebeszélői formákról és az uralkodó termelési módszerekről.

Walter Benjamin, Kant tanítványa és kutatója, szövegeiben, tanulmányaiban módszerként alkalmazza Hegelnek az elméletét a másiktól elidegenült szellemről. Benjamin ugyanis nem sorolja fel a témájára vonatkozó összes előbbi értelmezéseket, tehát nem csupán akadémikus tanulmányról. Gondolataival nem csupán a céltalan ontológiai problémákat ellensúlyozza, amelyek szinte elemzési elemzésük tárgyát, hanem inkább elhárítják a továbbgondolás előtt tornyosuló akadályokat. A fénykép lényege nála például magának a jelenségnek összes gondolati aspektusaiból áll össze: technikai, szociális, esztétikai, pszichológiai stb. szempontok alapján. Walter Benjamin gondolati „játéka” tulajdonképpen a hegeli fogalom belső szerkezetét ilusztrálja.

Egy 1931-ben írt levelében Walter Benjamin azt állítja, hogy kutatási és gondolkodási módszerei a TeMud tanításából erednek, amely szerint magyarizált tárgyának, a törének minden részletében a jelentések 49 rétege között tehetünk különbséget. A módszer világi magyarizátát; médium szempontból érdekes formában adja Martin Jay: „Egy Adorno- vagy Benjamin-szöveg olvasása arra a megfigyelésre utal, amelyet Jean Luc Godard tett, amikor megkérdézték, hogy filmjeinek van-e kezdete, közepe és vége. Igen — felelte ő —, habár nem feltétlenül ebben a sorrendben.”

Susan Sonntag úgy találja, hogy Walter Benjamin mondatait úgy írta, mintha minden egyes mon-

dat valamely formában egyetlen, első és utolsó volna. Ezért az ilyen stílus aforisztikus meghatározása helyett Susan Sonntag a „barokk megállított filmkockájaként” határozza meg Benjamin stílusát. „Benjamin valószínűleg nem túlozt akkor, amikor Adornónak azt mondta, hogy a Baudelaire-ről és a XIX. századi Párizsról szóló könyv minden gondolatát, az örület szférájából kellett kiragadni” — mondja Susan Sonntag.

A kritikusok tamadták Walter Benjamin, mert szerintük lerombolta a vallás, rítus és dicsfény által meghatározott hagyományos művészeti fel fogást. Benjamin védelmében azonban Hans Magnus Enzensberger éppen a szerző gondolatosságának még egy meghatározó jegyét hozza fel, mint a modern gondolkodó tulajdonságát: Enzensberger szerint ugyanígy Walter Benjamin a korszerű médiumok első nagy gondolkodója. „A megváltozott viszonyoknak megfelelő esztétika kialakításakor az egyetlen olyan marxista teoretikus művéből kell kiindulni, aki felismerte az új médiumok felvilágosító szerepét” — mondja Hans Magnus Enzensberger.

Ehhez a véleményhez társul Jan Bruk is, aki azt állítja, hogy Benjamin „felismeri a tömegmédiumok progresszív potenciálját, amely megzabolozhatja a gondolkodást a tekintély és a hagyomány döntő befolyásától, és ezáltal hozzásegíthet a kommunikatív demokratikus formáinak a kifejlesztéséhez, amely formákat már nem az aura, a dicsfény, hanem a kritikus érv és politikai tudat határozza meg”.

Fritz J. Radac Benjamin hozzáállásáról szöveve kifejezi, hogy az egyszerű német professzoroknak valószínűleg égnek állt a hajuk az ilyen zabolálatlan e-métől, amely látszólag jelentéktelen részletek között csapong, amikor leírja például Baudelaire családi és személyi adatait, különbségeit, életrajzi aoróságát, ami első tekintetre komolytalanul hat, de végül egy állérréte, csodálatra méltó Baudelaire-portrévá áll össze.

A Benjaminnal foglalkozó irodalomban még számos értelmezéssel találkozunk. Így például Christoph Herling hangsúlyozza Benjaminnek az életből és elméletből való forradalmi nézetek, Herbert Marcuse a Benjamin által használt „megváltás”, „boidóság” és „remény” fogalmak marxista kerakteréről beszél. Gerhard Kaiser Benjamin leg-radikálisabb szövegeiben teológiai alapokat vél felfedezni. Heinz Petzold Bloch, Lukács és Adorno mellé állítja Benjamin, de zokon veszi tőle, hogy lebecsüli az autonóm műalkotás technikai sajátosságait.

Olyan szerző esszéit olvashatjuk tehát, akiről Danko Grlić joggal állítja, hogy a hagyományos esztétika keretein kívül írta műveit. Hozzá kell tennünk azonban azt is, hogy olyan szerzőről van szó, aki a filozófiában is egy sajátosan eredeti és gondolatlás szempontjából jelentős módon állt hozzá. Ezáltal egy új hozzáállást alapozott meg, amely a részletekben találja meg az általánosság útmutatóit. Másik nagy érdeme, hogy érzékeny irodalmi-filozófiai gondolati apparátusával megemmaszította a világhoz való értelmi hozzáállás diszciplináris háttérrel, amiért ma is idősezerű, és amiért esszéire is érdemes odafigyelni.

Send ALIC